

***Het monteren van het visuele en het
auditieve verhaal in maatschappelijk
betrokken documentaires met
poëtische elementen***

Wiesje van Amstel
Scriptie Eindexamen
Utrecht, 23 januari 2020
Hogeschool voor de Kunsten

INHOUD

1. Inleiding.....	03
2. Poëtische scene en film.....	05
3. Documentair portret vs sociaal geëngageerde documentaire.....	07
4. Poëzie in maatschappelijk betrokken documentaires.....	13
5. Functies van geluid in documentaire.....	24
6. Conclusie.....	29
7. Makers Statement.....	31
8. Bronnen.....	32
Bijlage: Case-studies met synopsis.....	47

1. Inleiding

In mijn ogen is de mens één van de meest fascinerende wezens op aarde. Ik kan altijd en overal urenlang naar de mensen om mij heen kijken en zou mezelf dan ook omschrijven als een echt 'mensenmens'. Op mijn middelbare school kreeg ik de kans om een vak 'film maken' te volgen. Daar experimenteerde ik voor het eerst met het maken van korte films en korte documentaires. Het intrigeerde mij om op die manier bezig te zijn met mensen.

Door middel van mijn films wilde ik vooral nieuwe perspectieven bieden op maatschappelijke (taboe-)onderwerpen en dat wil en dat doe ik momenteel nog steeds. Ik vind het heel interessant en mooi dat je op die manier een publiek aan het denken kunt zetten over maatschappelijke kwesties en hen kan inspireren om deze eens vanuit een andere hoek te benaderen. Ook vind ik het heel belangrijk om vragen te blijven stellen bij alles wat we zien, dagelijks meemaken en de maatschappij waar wij onderdeel van zijn. Zonder kritisch te zijn op onszelf en onze omgeving is er naar mijn mening geen vooruitgang te boeken en zou er voor ons als mens dus ook geen veelbelovend toekomstperspectief mogelijk zijn.

Op de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (HKU) heb ik ontdekt dat ik een heel sterk analytisch en empathisch vermogen heb. Zo kwam ik erachter dat ik het liefst met het ruwe materiaal van een film in de montagekamer duik om met de uren aan beeld en geluid een inspirerend en ontroerend resultaat neer te zetten. Tijdens de montagefase vind ik het heel belangrijk om op één lijn te zitten met de regisseur of regisseuse om zo samen tot de juiste keuzes te kunnen komen. Ik heb gemerkt dat tijdens het monteren vaak de belangrijkste inhoudelijke keuzes worden gemaakt en dat je als editor dus nog altijd genoeg creatieve ruimte hebt om eigen toevoegingen te doen en zo een eigen invulling te geven aan een film. Ik zou een editor zelf dan ook omschrijven als een 'regisseur van het geschoten beeld'.

Voor mij is poëzie altijd al een unieke en krachtige vorm van emotionele expressie. Het geeft mij een gevoel van vrijheid en toegang tot een soort creativiteit die vooral inspeelt op het gevoel. Vroeger werd in films, zoals die van de makers Andrej Tarkovski, Béla Tarr en Michelangelo Antonioni, veel gebruik gemaakt van poëtische visuele en auditieve lagen. Ik vind dat deze poëtische visuele en auditieve lagen in films bijzonder goed in kunnen spelen op de gevoelens en emoties van de kijker. Tegenwoordig zie ik het gebruik ervan steeds vaker terugkomen in de filmwereld. Het publiek accepteert en waardeert het weer meer. Persoonlijk denk ik dat dat onder andere komt doordat poëtische elementen als meditatie ervaren kunnen worden en wij als mens in onze huidige maatschappij met veel drukte steeds meer op zoek zijn naar een soort 'rust' om ons heen en in onszelf. Films zijn een uitstekende ontsnappingsmogelijkheid om uiting te geven aan dit hedendaagse escapisme.

Om dit jaar als editor met een eigen stempel af te studeren, wil ik onderzoek doen naar de toepassing van de poëtische visuele en auditieve laag in films. Mijn hoofdvraag voor dit onderzoek luidt dan ook: *'Hoe kan ik een poëtische visuele en auditieve laag inzetten in maatschappelijk betrokken documentaires om de emoties van de kijker te versterken?'*. Zo wil ik ontdekken hoe ik deze lagen het beste zou kunnen inzetten in mijn montages. Dit hoop ik onder andere toe te kunnen passen op de afstudeerfilms die ik zal monteren dit jaar.

Om mijn hoofdvraag zo goed mogelijk te kunnen beantwoorden, zal ik verschillende aspecten van de poëtische visuele en auditieve laag in maatschappelijk betrokken documentaires onderzoeken. In de filmwereld bestaan meestal vele definities van een bepaald begrip aangezien iedere filmmaker deze op verschillende manieren interpreteert en verwerkt in films. Daarom zal ik als eerste op zoek gaan naar een eigen definitie van de begrippen ‘een poëtische scene’ en ‘een poëtische film’. Zo hoop ik een duidelijk theoretisch kader neer te zetten dat ik kan hanteren tijdens mijn onderzoek. Vervolgens zoom ik in op de verschillen tussen een documentair portret en een sociaal geëngageerde documentaire.

Tijdens mijn onderzoek maak ik vooral gebruik van wetenschappelijke literatuur, een aantal artikelen en interviews. Daarnaast zal ik een aantal analyses van maatschappelijk betrokken documentaires verwerken in mijn onderzoek. Ik zal deze case-studies onder andere analyseren op hoe poëtische scenes worden ingezet om het verhaal te versterken. Ook zal ik onderzoek doen naar de manieren waarop geluid/audio (de auditieve laag) ingezet kan worden in dit soort documentaires. In de bijlage van dit verslag staat voor elke case-studie een korte synopsis geschreven. De volgende documentaires zullen aan bod komen:

Case-studies

[1]	<i>4 Elements</i>	Jiska Rickels	[bron 27]
[2]	<i>Gioia</i>	Laura Stek	[bron 28]
[3]	<i>Hier is het nooit stil</i>	Sjoerd Oostrik	[bron 29]
[4]	<i>Ik ben er even niet</i>	Maartje Nevejan	[bron 30]
[5]	<i>Onder Ons</i>	Guido Hendrikx	[bron 31]
[6]	<i>Sleep Furiously</i>	Gideon Koppel	[bron 32]
[7]	<i>Un Chanteur Invisible</i>	Hannah van Tassel	[bron 33]
[8]	<i>Wognum</i>	Tim Bary	[bron 34]

Aangezien ik dit jaar als editor wil afstuderen aan de HKU is het van belang dat ik mijn onderzoeksresultaten verwerk in experimenten. Ook hiervan zal ik kort de resultaten bespreken in dit onderzoeksverslag. In mijn conclusie formuleer ik een antwoord op mijn hoofdvraag. Vervolgens zal ik een ‘makers statement’ schrijven waarin ik mijzelf zo helder mogelijk zal presenteren als filmmaker. Ik vind het namelijk heel belangrijk om te kunnen benoemen wie ik ben, wat ik doe en waarom ik dat doe. Aan het einde van mijn verslag zullen de bronnen, die ik tijdens mijn onderzoek heb geraadpleegd terug te vinden zijn.

2. Poëtische scene en film

Het is heel lastig om documentaires in 'hokjes' te duwen wat betreft genres en ik denk ook zeker niet dat dat heel erg essentieel is. Zoals ik in de inleiding al kort beschreef, vind ik het daarentegen wel heel belangrijk om te definiëren naar wat voor documentaires ik onderzoek zal gaan doen. Daarom werk ik in dit hoofdstuk mijn persoonlijke zoektocht naar een eigen definitie van de begrippen 'een poëtische film' en 'een poëtische scene' uit.

De eerste keer dat ik het begrip een poëtische scene moest definiëren, schreef ik dat ik niet de 'simpele scenes' bedoelde waarin een personage zijn of haar dag start of gaat sporten, maar scenes die door visuele metaforen, sound design en muziek de documentaire beïnvloeden. Een gehele poëtische film zou daar dan dus ook uit moeten bestaan. Dit blijft redelijk vaag en daarom besloot ik dat ik op zoek moest naar een helderdere eigen definitie.

Film en tv-journalist Hans Beerekamp heeft op de website van de VPRO een videoserie genaamd *Docupedia* [bron 51] gemaakt. In tien korte video-essays behandelt hij verschillende onderwerpen op het gebied van documentaires. De video's over 'abstracte expressie' en het 'visueel essay' vond ik vooral heel interessant. Beerekamp beschrijft dat we in Nederland het liefst nuchtere documentaires kijken waarin ons een versie van de werkelijkheid (en dus een kunstmatige werkelijkheid) wordt gepresenteerd, die past binnen ons motto '*Doe maar normaal, dan doe je al gek genoeg.*'. Daaruit blijkt dat veel mensen niet open staan voor meer experiment. Daarnaast brengt Beerekamp poëzie en abstractie met elkaar in verband. Hij zegt dat poëtische films op een eigen manier een bepaald soort logica overbrengen. Wanneer hij spreekt over het visueel essay haalt hij *De Zee Die Denkt* aan, een experimentele film die de grens opzoekt tussen fictie en documentaire. Deze film heeft mij onder andere ook geïnspireerd om na te denken over het vervagen van deze grens. Dat gebeurt namelijk al snel wanneer poëtische elementen worden toegepast in documentaires. Veel mensen vragen dan 'Blijft een documentaire dan wel 'echt'?''. Ik vind van wel aangezien het poëtische in mijn ogen alleen een gevoelslaag aan de documentaire moet toevoegen.

Dit jaar heb ik onder andere deelgenomen aan een masterclass van Filmacademie alumni Marina Meijer. Haar documentaires bevatten naar mijn mening vele poëtische scenes en worden op die manier op visueel en auditief vlak heel sterk. Ik vroeg haar hoe zij een poëtische scene zou definiëren. Dat vond ze een lastige vraag om direct te kunnen beantwoorden. Uiteindelijk antwoordde ze dat poëtische scenes voor haar vooral inspelen op het gevoel van de kijker. Dat is voor mij een redelijk goede en heldere beschrijving.

Tijdens mijn afstudeerjaar leek het mij heel interessant om zoveel mogelijk te leren van professionals uit het werkveld. Daarnaast vind ik het belangrijk om mijn netwerk wat betreft documentairemakers en editors zo goed mogelijk uit te breiden. Daarom ben ik onder andere langsgegaan bij editor Saskia Kievits. Zij monteert fictiefilms en documentaires. Ook zij vond mijn vraag over poëtische scenes ingewikkeld. Zij denkt dat deze scenes vooral met associaties te maken hebben. Toevallig is Saskia momenteel bezig met het monteren van een poëtische documentaire. Ze vindt het als editor belangrijk om te weten hoe je metaforen in kunt zetten en hoe je door middel van beeld, maar ook zeker door middel van geluid, op het gevoel van de kijker in kunt spelen. Geluid is bijna belangrijker dan beeld, zegt ze.

De documentaire waar Saskia momenteel aan werkt, is niet vanuit één of meerdere personages gemaakt, maar vanuit een bepaald onderwerp: het verlangen. In de film wordt een oester als metaforische leidraad genomen. Deze leidt de kijker langs verschillende personages met interessante verhalen. Door een metafoer voor het onderwerp in te zetten en deze naast een bijzondere voice-over, waarin de stem van het verlangen spreekt, op vele verschillende visuele en auditieve manieren in te zetten, heeft de film een hoog poëtisch gehalte. Deze poëzie ontstaat dus vooral door gebruik te maken van het associatieve.

De Amerikaanse filmcriticus en theoreticus Bill Nichols staat tegenwoordig vooral bekend om zijn baanbrekende werk als grondlegger van de hedendaagse studie wat betreft documentairefilm. In het eerste hoofdstuk van zijn boek *Introduction to Documentary* [bron 43] formuleert hij een algemene definitie van het gehele documentaire genre. Zijn basisveronderstellingen zijn dat documentaires altijd gaan over de realiteit, over 'echte mensen' (social actors) en dat ze verhalen vertellen die waargebeurd zijn. Verderop in het hoofdstuk wordt de volgende definitie gebruikt: *"Documentary film speaks about situations and events involving real people (social actors) who present themselves within a framework. This frame conveys a plausible perspective on the lives, situations, and events portrayed. The distinct point of view of the filmmakers shapes the film into a way of understanding the historical world directly rather than through a fictional allegory."* [bladzijde 10, bron 43]. In dit stuk staat naar mijn mening een hele belangrijke toevoeging op de basisveronderstellingen. Een documentaire wordt door een crew gemaakt en zal dus nooit volledig objectief zijn. Zij maken keuzes wat betreft narratief, social actors en wat betreft beeld en geluid. Dit alles leidt tot een volledig subjectief eindresultaat. De belangrijkste vraag voor mij als editor, die ik dan ook altijd stel aan een documentairemaker, is 'Wat wil je vertellen met de film?'

Vervolgens volgt er een hoofdstuk over de 'poetic mode of representation' in documentaires. De definitie die hiervoor wordt gebruikt, luidt: *"It emphasizes visual associations, tonal or rhythmic qualities, descriptive passages, and formal organization. This mode bears a close proximity to experimental, personal and avant-garde filmmaking."* [bladzijde 22, bron 43]. Avant-garde filmmakers werkten met alternatieve vertelwijzen en nieuwe technieken. Zo braken zij met de conventies voor het maken van films uit die tijd. Ik vind in deze omschrijving het woord 'associations' belangrijk omdat je door middel van associaties bepaalde ideeën en gevoelens bij de kijker kan oproepen. Ik zie dat deze associaties in films over het algemeen niet alleen visueel zijn, maar ook in de geluidslaag verwerkt zitten. Poëtische scenes zorgen dan ook meestal voor een sterke emotionele expressie in films.

Met behulp van deze zoektocht heb ik voor mezelf een redelijke definitie van de begrippen 'een poëtische scene' en 'een poëtische film' kunnen vormen. In mijn ogen zijn het scenes of films waarin associatieve elementen op visueel en auditief vlak bijdragen aan het verhaal (van de speelfilm of documentaire) en zo inspelen op het gevoel van de kijker. Deze eigen definitie zal ik in de rest van mijn onderzoek dan ook aanhouden als basisveronderstelling.

3. Documentair portret vs sociaal geëngageerde documentaire

Persoonlijk vind ik het altijd ontzettend belangrijk om naar het verleden te kijken om te weten hoe we als mens nu zouden moeten handelen of hoe we in de toekomst ergens mee om zouden moeten gaan. Documentaires kunnen daarin naar mijn mening een grote rol spelen doordat het publiek veel kan leren van de social actor(s). De verhalen in deze documentaires kunnen in verschillende vormen gegoten worden. In dit hoofdstuk zal ik het documentair portret en de sociaal geëngageerde documentaire naast elkaar leggen en de verschillen tussen deze genres helder toelichten. Hiervoor heb ik mij opnieuw verdiept in een hoofdstuk uit het boek *Introduction to Documentary* van Bill Nichols [bron 43].

Social issue documentaire

Een *social issue* documentaire is een documentaire over een sociaal en/of maatschappelijk probleem. Dit soort documentaires tonen publieke kwesties vanuit een sociaal perspectief. Een voorbeeld hiervan is *Why We Fight*, een documentaire over de Tweede Wereldoorlog waarin de kijker geleid wordt door een voice-over. Als kijker leer je de social actors amper kennen. Zij vormen alleen een puzzelstukje van het grotere verhaal. De film belicht dus voornamelijk een onderwerp en de daarbij behorende thema's. Er zijn films waarin de grote lijnen van het leven van een social actor of de verschillende social actors in de film verteld worden, maar meestal hebben de grotere problemen meer prioriteit dan het complexe persoonlijke leven van de hoofdpersoon of van de verschillende hoofdpersonen. Daarnaast heeft de regisseur/regisseuse een bepaalde visie op het onderwerp en zal hij/zij zijn/haar personages daar dan ook op selecteren. Je krijgt als publiek dus een verdraaide weergave van de werkelijkheid. Meestal verwijzen de films naar grotere en diepere (maatschappelijke) vraagstukken over bijvoorbeeld mensenrechten en sociale rechtvaardigheid.

Personal portraiture documentaire

Een *personal portraiture* documentaire is een persoonlijke portretdocumentaire. Deze legt de focus op het individu in plaats van op de *social issue* (het maatschappelijk probleem). Er is vaak een intieme connectie tussen het persoonlijke en het politieke in deze documentaires. Over het algemeen worden de complexe persoonlijke verhalen van de hoofdpersoon of hoofdpersonen helder uitgewerkt. De sociale problematiek blijft meestal op de achtergrond. Het is een onderliggend thema, maar het wordt niet (heel) letterlijk benoemd. Vaak is de band tussen de regisseur en de social actor(s) bij deze documentaires intiemer. Zij moeten zich namelijk op hun gemak voelen en zich volledig openen voor de camera. Vroeger, en nu nog steeds, gingen deze documentaires vaak over de onderwerpen ras en geslacht. Bij sommige films wordt er ook op beeld vastgelegd wat er voor de camera gebeurt. Wanneer dit aan het publiek wordt getoond voel je als kijker dat de film niet geheel observerend is.

Voorbeelden

De laatste jaren zijn er veel portretten gemaakt van rijke performers die worstelen of worstelden met de verwoestende impact van drugs en alcohol in hun cultuur. Daarin stond de individuele performer tegenover de last en verantwoordelijkheden van zijn/haar succesvolle carrière. Een voorbeeld hiervan is de documentaire *Amy* waarin met archiefbeelden en dergelijke een portret wordt geschetst van de overleden zangeres Amy Winehouse. Een ander interessant voorbeeld is *The Act of Killing*. Dit is een film waarin de

grens tussen fictie en documentaire wordt opgezocht. In de film spelen moordenaars de moorden na die zij in het verleden hebben gepleegd. Onder andere nemen zij in de film de slachtofferrol aan en zo ervoeren ze de afschuwelijke kant van deze moorden. Je komt als kijker zo ontzettend dichtbij de hoofdpersonages en de emoties waar zij mee worden geconfronteerd gedurende de opnames. Deze verschillen van arrogantie tot spijt. Op deze film bestaat veel kritiek op ethisch vlak omdat veel kijkers de film te confronterend vonden.

De heilige drie c's

Men is van mening dat documentaires een nieuw aspect van de wereld moeten tonen. Dit kan door het gebruik van twee verschillende kwaliteiten: verhalende kwaliteiten, dus sterke narratieven, en het gebruik van de heilige (Engelse) drie c's: *credible* (de films moeten geloofwaardig zijn), *convincing* (de films moeten overtuigend zijn) en *compelling rhetoric* (de films moeten boeiende retoriek bevatten). Regisseurs kiezen er tegenwoordig vaak voor om door het uitlichten van één individu het verhaal van een grote groep individuen met gemeenschappelijke kenmerken te vertellen. Er is dus altijd sprake van een bepaalde verwevenheid tussen het individu en de gemeenschap waar deze mee te maken heeft.

Retorisch engagement

Daarnaast bestaan er drie verschillende vormen van retorisch engagement: *deliberative* (wat we nu zouden moeten doen), *historical* (wat er toen gebeurd is), *commemorative* (wie is dit persoon?). De kijker wordt in de film aangesproken of gewezen op wat deze met de informatie uit de documentaire zou moeten doen of hoe deze naar de informatie in de documentaire zou moeten kijken. De kijker raakt op die manier meer betrokken bij de film.

Verschillen tussen een *social issue* en *personal portraiture* documentaire

Er zijn weinig overeenkomsten tussen *social issue* documentaires en *personal portraiture* documentaires te ontdekken, behalve dat ze beide op hun eigen manier iets vertellen over een sociaal probleem. De verschillen zal ik hieronder helder uitwerken. Ook dit is gebaseerd op wat ik heb gelezen over *social issue* documentaires en *personal portraiture* documentaires in het boek *Introduction to Documentary* van Bill Nichols [bron 43].

Autoriteit

In een *social issue* documentaire is de stem van de filmmaker vaak aanwezig en daarnaast de stemmen van getuigen en de nodige experts. In een *personal portraiture* wordt gebruik gemaakt van de stem(men) van social actor(s) en de interactie(s) met de filmmaker(s).

Redevoering

In een *social issue* documentaire is sprake van soberheid. De inhoud (realiteit/werkelijkheid) staat voorop. Een *personal portraiture* is subjectiever. De stijl en vorm van de film is even belangrijk als de inhoud. Hier zitten dan dus ook eerder poëtische films tussen.

Kennis

In een *social issue* documentaire draait het om het sociale probleem. De film is vaak historisch en conceptueel. In een *personal portraiture* draait het om specifieke momenten en individuele ervaringen. De algemene kennis wordt dus toegepast op een specifieke situatie.

Publiek vs. Privé

Social issue documentaires draaien om publieke kwesties, *personal portraits* draaien om privé-momenten. Daarbij worden soms wel grenzen opgezocht.

Karakters

In een *social issue* documentaire wordt gebruik gemaakt van minimale psychologische diepte bij de hoofdpersonen, terwijl in een *personal portrait* gebruik wordt gemaakt van een psychologische complexiteit. De grotere vraagstukken worden indirect aangesneden.

Rol social actor

In een *social issue* documentaire representeert/representeren de social actor(s) een grotere groep. In een *personal portrait* is de social actor unieker en heeft deze meer charisma.

Aandacht

In een *social issue* documentaire wordt het probleem over het algemeen benoemd. In een *personal portrait* is dit minder van belang. Het onderwerp wordt aangesneden door middel van de kwaliteiten en de uitdagingen die het individu heeft en aangaat (referenties).

Rol filmmakers

In een *social issue* documentaire staat het (politieke) doel boven de eigen stijl en vorm. De film heeft over het algemeen een sociale missie. In een *personal portrait* draait het om persoonlijke expressie. Dit is in dit geval belangrijker dan het grotere sociale probleem.

Gebied

In het Engels wordt de term 'realm' gebruikt, ik denk dat perspectief daar ongeveer de juiste vertaling van zal zijn. In een *social issue* documentaire is vaak sprake van een alwetend perspectief. Dit kan bewerkstelligt worden door middel van voice-over en interviews. In een *personal portrait* wordt vooral gebruik gemaakt van interacties en interviews.

Probleem en/of oplossing

In een *social issue* documentaire is meestal sprake van een probleem-oplossingsstructuur. Er worden verklaringen gezocht voor (maatschappelijke) problemen. In een *personal portrait* wordt vaak een probleem geschetst zonder oplossing. Het gaat erom dat er bij de kijker begrip en empathie (voor de hoofdpersoon/hoofdpersonages) wordt gekweekt.

Drama

In een *social issue* documentaire draait het om een rendabele oplossing vinden. In een *personal portrait* is het van belang dat het publiek de wereld ervaart vanuit een bepaald perspectief. Dit wordt aangeboden en belichaamd door de social actor(s).

Case-studies

Ondanks de opheldering van de verschillen tussen de genres *social issue* documentaire en *personale portrait* documentaire blijft het indelen van mijn case-studies erg lastig. Veel documentaires zoeken de grenzen tussen deze genres op. Daarom heb ik de stukken over *social issue* en *personal portrait* documentaire nog een keer doorgenomen. Aan de hand daarvan heb ik besloten dat ik als belangrijkste verschil, en dus beslissende factor bij het

indelen van mijn case-studies ga kijken naar de complexiteit van de hoofdpersonages. Wanneer de persoonlijke levens van de hoofdpersonages helder worden uitgewerkt vind ik de film meer een *personal portraiture* documentaire dan een *social issue* documentaire waarin het maatschappelijk probleem voorop zou moeten staan. Hieronder volgen mijn bondige analyses van mijn case-studies. Ik benoem het onderwerp van de film en beargumenteer dan mijn keuze wat betreft *social issue* of *personal portraiture*. Echter, de meningen hierover kunnen verschillen aangezien de grenzen zeer subjectief zijn.

4 Elements (2006)

Dit is een poëtische documentaire gemaakt door regisseuse Jiska Rickels. De film toont vier plaatsen op aarde waar mensen strijd leveren en/of samenleven met één van de vier elementen (vuur, water, aarde, lucht). De personages vormen pionnen in een groter verhaal, zij representeren een grotere groep, maar er wordt niet direct verwezen naar een maatschappelijk probleem. Daarom reken ik deze film tot een *personal portraiture*.

Afb. 2. Filmstill uit *4 Elements* [01]

Gioia (2019)

In deze documentaire over de bipolaire Gioia zitten een aantal poëtische dansscenes die het verhaal van Gioia versterken. We leren haar goed kennen in de verschillende intieme scènes in de documentaire en de persoonlijke voice-over waarin zij vertelt over haar leven. Daarom reken ik deze film tot een *personal portraiture* documentaire.

Afb. 3. Filmstill uit *Gioia* [04]

Hier is het nooit stil (2016)

Regisseur Sjoerd Oostrik volgt in deze film drie jongeren met een PIJ-maatregel (jeugd-TBS) in een jeugdgevangenis. De film geeft een uithoek van de maatschappij weer, maar zoomt daarbij in op de jongeren. We leren hen persoonlijk goed kennen en zij geven een intieme inkijk in hun leven. Ik zou deze film tot een *personal portraiture* documentaire rekenen.

Afb. 4. Filmstill uit *Hier is het nooit stil* [07]

Ik ben er even niet (2019)

In deze documentaire over absence epilepsie vervlecht regisseuse Maartje Nevejan zintuiglijke ervaringen van jongeren met de kijk van wetenschappers en kunstenaars op de aandoening. De personages leren we niet goed kennen en vormen meer een speelstuk in het grotere verhaal. Daarom zou ik deze film rekenen tot een *social issue* documentaire.

Afb. 5. Filmstill uit *Ik ben er even niet* [12]

Onder Ons (2014)

In deze documentaire van regisseur Guido Hendriks horen we een aantal verhalen over de geschiedenis en de worstelingen met geaardheid van drie pedofielen. De verhalen die zij vertellen zijn persoonlijk en vormen samen een maatschappelijk kader en probleemschets.

Onder andere doordat we de personages niet op beeld te zien krijgen, blijft het lastig om een volledig beeld te vormen van hen. Daarom reken ik deze film tot *social issue* documentaire.

Sleep Furiously (2009)

Regisseur Gideon Koppel brengt op poëtische wijze een kleine boerengemeenschap in Wales in beeld. We leren de personages niet kennen. De film toont vooral het verdwijnen van delen van de gemeenschap. Daarom zou ik deze tot *social issue* documentaire rekenen.

Un Chanteur Invisible (2019)

In deze documentaire schetst regisseuse Hannah van Tassel een beeld van de 'mistral', een koude wind die vaak door de Franse Provence raast. Op poëtische wijze worden we langs verschillende personages geleid. We leren hen niet persoonlijk kennen, maar de wind wel. Deze wordt zo omgevormd tot een soort hoofdpersonage. Daarnaast verwijst de film niet direct naar een maatschappelijk probleem. Daarom reken ik deze tot *personal portraiture*.

Afb. 6. Filmstill uit *Un Chanteur Invisible* [18]

Wognum (2018)

Regisseur Tim Bary toont ons als *fly on the wall* het portret van een gabber die klassiek pianist wil worden. We leren hem (en zijn vriend) in de scenes heel persoonlijk en intiem kennen. Daarom zou ik deze film tot *personal portraiture* documentaire rekenen.

Afb. 7. Filmstill uit *Wognum* [20]

4. Poëzie in maatschappelijk betrokken documentaires

Met behulp van het theoretische kader dat ik tot nu toe gevormd heb, zal ik in dit hoofdstuk de verschillende documentaires analyseren die mij de afgelopen tijd geïnspireerd hebben. In dit hoofdstuk zal ik mijn case-studies verder uitwerken en mijn bevindingen helder toelichten.

4 Elements (2006)

Regie: Jiska Rickels

Lange documentaire - 2006 - 01:29:00

Synopsis is te vinden in de bijlage.

4 Elements is een geheel poëtische documentaire waarin regisseuse Jiska Rickels stoere mannen toont die de strijd aangaan met de vier elementen (vuur, water, aarde, lucht), van waaruit volgens de Griekse filosoof Empedokles (492-432 v. Chr.) alle materie en leven is opgebouwd. De documentaire opent daarom dan ook met een stuk tekst van Empedokles.

“Er bestaat geen groei of dood, alleen menging en verandering van vier eeuwige elementen, de fundamente van alles wat er is.”

Vervolgens volgen in de film vier visuele hoofdstukken die allen tonen hoe de mens in strijd is met de natuur, ingedeeld op basis van de vier elementen. De documentaire toont niet alleen het grote ontzag van de mens voor de natuur, maar ook hoe de mens en de natuur onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. *“Tussen deze mensen en de natuur staan de middelen waarmee de mens zichzelf gedeeltelijk buiten de natuur heeft geplaatst: de technologie. In het gevecht dat de mens met de elementen levert, is de technologie zijn wapen.”*, schrijft Asher Boersma in een artikel (Filmkrant, 2010)¹. In de film is duidelijk te zien dat de mensen op hun materialen en elkaar zijn aangewezen. De poëzie in de film zit in de beelden en teksten. De filmstills (afbeelding 8 tot en met 15) geven hier een goed beeld van.

Vuur: Siberische ‘smoke-jumpers’ worden met helikopters in hevige bosbranden gedropt.

Afb. 8 en 9. Filmstills uit *4 Elements* [01]

“De delen worden ingeleid en met elkaar verbonden door korte poëtisch-filosofische teksten.” schreef Jan Pieter Ekker (Volkskrant, 2006)². Deze voice-over draagt bij aan het verbinden van mens en natuur en speelt daarnaast in op het gevoel van het publiek.

¹ *4 Elements De schommelende horizon*, Asher Boersma, Filmkrant, 2010 [Bron 52]

² *4 Elements Zwarte ruggen inzepen*, Jan Pieter Ekker, Volkskrant, 2006 [Bron 54]

Voorbeeld van de poëtische voice-over: inleidend stuk op het hoofdstuk over aarde.

“In de grauwe voortijd toen de mens nog niet bestond legden de wouden zich neer op de aarde. Laag over laag. Tijden vervlogen alvorens de mensen zich in de diepte der aarde waagden om de verzonken wouden terug naar het daglicht te brengen.”

De documentaire bevat geen interviews en laat veel over aan de verbeelding en invulling van de kijker zelf. Regisseuse Jiska Rickels leidt de kijker langs een viertal wonderlijke plekken in de wereld en weet door middel van beeld deze uiteenlopende plekken tot een aannemelijke eenheid te smeden. Beelden van natuur, groepen mensen en details wisselen elkaar af. Wanneer vissers elkaar de hand schudden en mijnwerkers elkaars zwarte ruggen inzepen, wordt de vormelijkheid van de film doorbroken. Hier maakt de afstandelijkheid, veroorzaakt door majestueuze beelden, plaats voor warmte, bewondering en compassie.

Water: Krabvissers op de Beringzee in Alaska.

Afb. 10 en 11. Filmstills uit 4 Elements [01]

Over de cinematografie schrijft Asher Boersma *“Iedere akte is secuur opgebouwd en is in prachtige beelden (kleur! kadrering!) een verheffend avontuur. Met ongekend bravoure weet Rickels een beeldencompositie over het aardse voor te schotelen die tegelijkertijd transcendentale waarden heeft en even eenvoudige als beeldschone metaforen bevat: een patrijspoort waardoor we de horizon heftig heen en weer zien schommelen. Rickels bewijst zowel het gelijk als het ongelijk van Empedocles: veel mensen zijn veroordeeld tot geploeter en gezwoeg en de mensheid zal eeuwig in gevecht zijn met de elementen. En de kunstenaar Rickels heeft ons dat uitvoerig laten zien.”* (Filmkrant, 2010)³.

Aarde: Werknemers in een Duitse steenkolenmijn.

Afb. 12 en 13. Filmstills uit 4 Elements [01]

³ 4 Elements De schommelende horizon, Asher Boersma, Filmkrant, 2010 [Bron 52]

Lucht: Kosmonauten bereiden zich voor op een ruimtereis.

Afb. 14 en 15. Filmstills uit *4 Elements* [01]

Gioia (2019)

Regie: Laura Stek

Korte documentaire - 2019 - 00:23:00

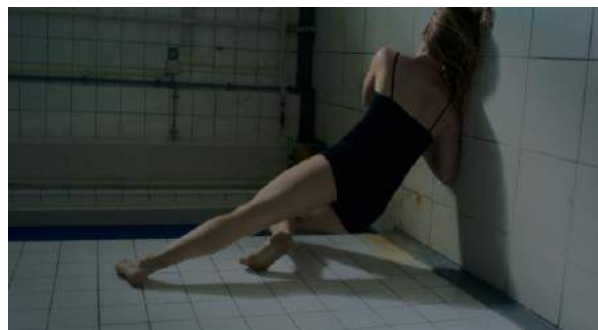
Synopsis is te vinden in de bijlage.

Regisseuse Laura Stek maakte eerst een podcast over de bipolaire Gioia. Audio voldeed niet volledig aan haar wensen voor het vertellen van dit verhaal. Daarom besloot ze een documentaire te maken met als basis de audio die ze al had opgenomen. Een poëtische voice-over van Gioia wordt in de film vervlochten met scènes uit haar dagelijks leven en poëtische dansscènes. Gioia heeft een speciale band met dans. Vroeger danste ze graag, maar als ze nu danst, is ze bang dat ze te veel emoties zal voelen en in een psychose raakt.

De dansscènes maken de film op visueel en auditief vlak poëtisch. Een danseres beeldt de psychoses uit waarin Gioia in haar dagelijks leven terecht komt. Laura heeft voor deze scènes gekozen omdat dans volgens haar bepaalde ervaringen en emoties kan uitdrukken die niet in woorden te vatten zijn. Daarnaast hoorde ze een verhaal van een ballerina die moest stoppen omdat ze fysiek over haar eigen grenzen heen ging. Gioia gaat geestelijk te ver. Ze vond dat dat mooi rymde en besloot dat dans een rode draad in de film zou worden.

Afb. 16. Filmstill uit *Gioia* [04]

Afb. 17. Filmstill uit *Gioia* [05]

De film wordt door sommigen ook wel omschreven als ‘een dansdocumentaire op de grens van waan en werkelijkheid’. Ook in de cinematografie is dit terug te zien. Hugo Emmerzael schrijft daarover in een artikel *“In dit filmdebuut benadert Laura Stek Gioia niet als patiënt of probleemgeval. De intieme shots, persoonlijke voice-over en associatieve dansscènes nodigen juist uit om je in de beleveniswereld van Gioia te verplaatsen: “Als het over de*

psychiatrie gaat zie je te vaak patiënten in witte omgevingen. Gioia heeft juist zo'n prachtig huis dat vol zit met warmte en liefde." (Filmkrant, 2019)⁴. De laatste zin is een quote van Laura zelf. Veel films over bipolaire stoornissen zijn donker qua beelden en vormgeving. De documentaire *Gioia* is kleurrijk en positief van aard. Deze bevrijdende vorm en stijl zorgen ervoor dat mensen de film graag willen zien. Het woord 'bipolair' wordt niet eens genoemd in de documentaire. Dit gegeven moet de kijker zelf uit de film halen, maar het komt zeker naar voren uit de beelden en de poëtische voice-over die door de gehele film verweven zit.

Hier is het Nooit Stil (2016)

Regie: Sjoerd Oostrik

Lange documentaire - 2016 - 01:20:20

Synopsis is te vinden in de bijlage.

In deze documentaire wordt op verschillende manieren gebruik gemaakt van poëzie. De drie hoofdpersonages lezen een aantal gedichten voor. Daarnaast wordt op een aantal momenten in de film wordt gespeeld met poëzie in beeld en geluid en er wordt gebruik gemaakt van het metafoor water. Het belangrijkste waar water in deze documentaire in mijn ogen voor staat, is 'het hoofd boven water houden'. De jongeren bevinden zich in een nogal benauwende positie en plek in de samenleving en moeten hier zien te overleven om later weer toegelaten te kunnen worden tot onze samenleving. De jongens worden vaak gefilmd bij het douchen. Dit zou je misschien kunnen interpreteren als 'je zonden van je af spoelen'.

Afb. 18. Filmstill uit *Hier is het nooit stil* [08]

Afb. 19. Filmstill uit *Hier is het nooit stil* [09]

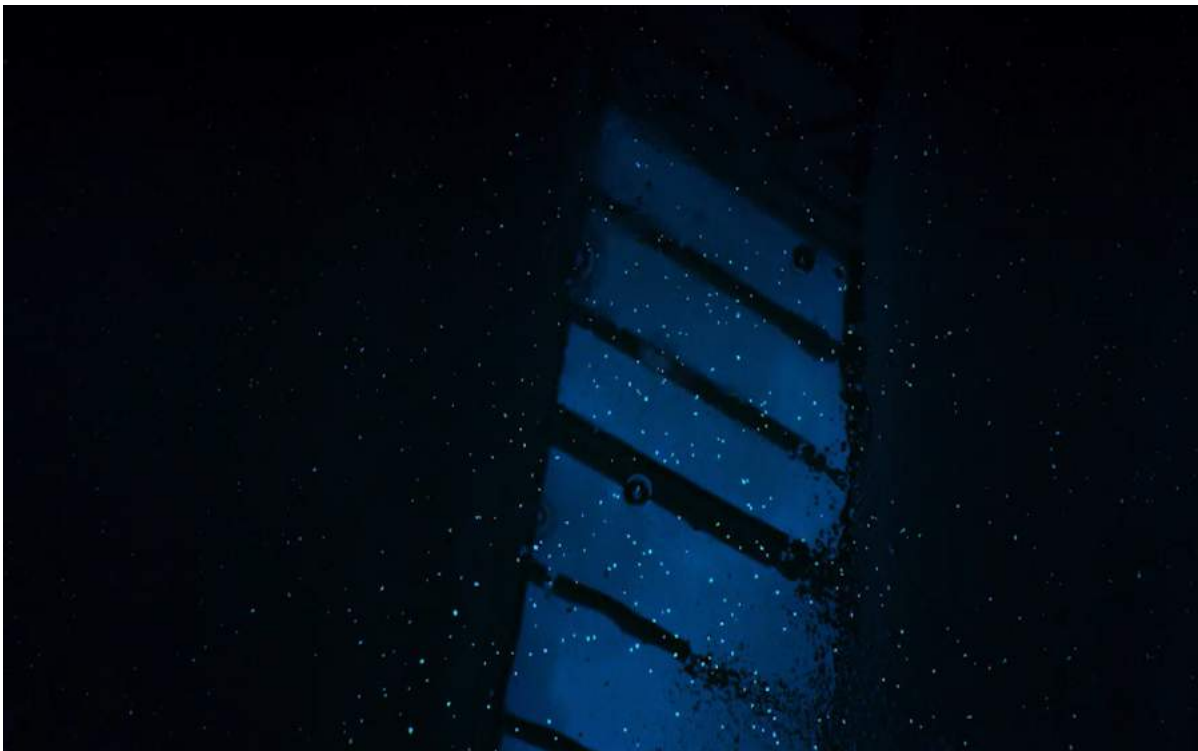
De jongeren hebben veel zelf gefilmd en komen nooit herkenbaar in beeld. Daardoor komt de nadruk op hun persoonlijke verhalen te liggen. Op spaarzame momenten worden associatieve beelden ingezet die op die specifieke, sombere momenten goed werken. Deze spelen in op het gevoel van de kijker door in beeld en geluid emoties te benadrukken. Afbeelding 20 is hier een voorbeeld van. Een shot van de grond gaat hier over in een soort droomsequentie met een beeld dat lijkt op een plas water. Later beweegt de camera zich voort door de donkere gang van de gevangenis (zie afbeelding 21). Op de achtergrond zijn regengeluiden te horen. Tegelijkertijd leest één van de jongeren een zelfgeschreven gedicht voor over het verschil tussen leven en slechts bestaan. Het voelt voor hem alsof hij stil staat. Jeugd TBS voelt voor hem als een stempel 'gek' op zijn voorhoofd. Hij zegt dat hij het verschrikkelijk vindt dat hij nooit een voorbeeld zal zijn voor zijn broertjes en zusje en dat dat misschien wel de grootste straf is waar hij de rest van zijn leven aan vast zal zitten.

⁴ *Laura Stek over Gioia*, Hugo Emmerzael, Filmkrant, 2019 [Bron 55]

Afb. 20 en 21. Filmstills uit *Hier is het nooit stil* [06]

In het laatste shot van de documentaire wordt de gevangenis weerspiegeld in een plas water waar regendruppels in vallen (zie afbeelding 22). Daarna volgt het lied *Wade in the Water* en verschijnt de aftiteling. Dit vormt een sterke afsluiting voor deze gevoelige documentaire.

Afb. 22. Filmstill uit *Hier is het nooit stil* [06]

Ik ben er even niet (2019)

Regie: Maartje Nevejan

Korte documentaire - 2019 - 00:58:00

Synopsis is te vinden in de bijlage.

Deze documentaire brengt de aandoening 'absence-epilepsie' op een bijzondere wijze in beeld. Vooral kinderen hebben hier last van. Ze zijn tijdens een aanval een paar seconden van de wereld. Bij een epileptische aanval zou het brein op tilt slaan en zou er dus geen bewustzijn kunnen zijn. Toch hebben veel mensen herinneringen aan de absence aanvallen. De documentaire heeft tot doel het publiek aan het denken te zetten door hen te prikkelen.

Afb. 23. Filmstill uit *Ik ben er even niet* [10]

Regisseuse Maartje Nevejan vervaecht zintuiglijke ervaringen van jongeren met de kijk van wetenschappers en kunstenaars op deze aandoening. In de film zijn geen duidelijke hoofdpersonages aan te wijzen. Als kijker krijg je zo vooral mee hoe de aandoening voelt en wordt ervaren door de mensen die eraan lijden. Han Lips beschrijft in zijn artikel 'Kortsluiting in het brein bij epilepsie, of toch niet?' [bron 60] dat de film bijna een filosofische zoektocht wordt met de vraag 'Is niet alles om ons heen een constructie van ons brein?'.

Afb. 24. Filmstill uit *Ik ben er even niet* [13]

Afb. 25. Filmstill uit *Ik ben er even niet* [11]

Remke de Lange schrijft in haar artikel '*Ik ben er even niet* is een filosofische film over absence epilepsie' in Trouw "*Vanaf het eerste begin maakt Nevejan je met haar krachtig vormgegeven film deelgenoot van een associatief universum. Niet-gerelateerde beelden zoals de close-up van een schapenoog, een bos met een dik pak sneeuw en projecties op de gezichten van haar personages, zingen je een beetje los van de 'echte' wereld. Ze maken je des te ontvankelijker voor de ervaringen van de epileptici.*" (Trouw, 2019)⁵.

Onder andere de Britse beeldhouwer Anish Kapoor komt aan het woord. Hij verwijst naar een 'horror vacui', een angst voor de leegte die de mens altijd met man en macht probeert te vullen. Het publiek ziet/voelt de documentaire vooral als een unieke ervaring van een gevoelig, geheimzinnig fenomeen. De film vraagt zo op een poëtische wijze aandacht voor een vrijwel onzichtbare aandoening waar de wetenschap ook nog vele vraagtekens bij heeft.

⁵ '*Ik ben er even niet*' is een filosofische film over (...), Remke de Lange, Trouw, 2019 [Bron 59]

Onder Ons (2014)

Regie: Guido Hendriks

Korte documentaire - 2014 - 00:27:00

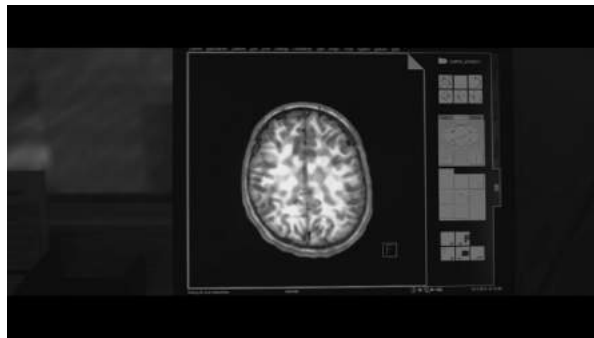
Synopsis is te vinden in de bijlage.

Deze documentaire bestaat uit poëtische zwart-wit beelden die worden begeleid door drie verschillende voice-overs. In deze voice-overs worden de verhalen over de geschiedenis en de worstelingen met hun geaardheid verteld van drie verschillende pedofielen. Regisseur Guido Hendriks was vooral geïnteresseerd in de strijd tussen ratio en gevoel en kwam zo bij pedofielen terecht: aan de ene kant hebben zij te kampen met een sterk verlangen en aan de andere kant willen zij dit niet najagen omdat ze weten wat ze op het spel zetten.

In het artikel op de website van 2DOC quote schrijfster Wieneke Koppen de regisseur “Ik koos ervoor om een documentaire te maken over niet-praktiserende pedofielen met een sterke moraal die haaks staat op hun seksuele driften, die interne strijd wilde ik weergeven in mijn film.” (2DOC, 2015)⁶. De pedofielen mochten niet te traceren zijn en moesten anoniem blijven. Daarom zijn de verhalen dan ook nagesynchroniseerd door stemacteurs.

Afb. 26. Filmstill uit *Onder Ons* [15]

Afb. 27. Filmstill uit *Onder Ons* [14]

In de film vormen de verhalen van de mannen samen een universeel verhaal. Dit heeft Guido weten aan te vullen met sprekende beelden zoals te zien is op de afbeeldingen 26 en 27. De documentaire had als voornaamste doel een ander geluid in de media te laten horen dan de rampverhalen van pedofielen die op grote schaal misbruik pleegden. Vooral de associatieve beelden maken dat de film erg poëtisch aanvoelt. Ze spelen in op het gevoel van de kijker en laten samen met de intieme voice-overs een diepe indruk achter.

Sleep furiously (2005)

Regie: Gideon Koppel

Lange documentaire - 2005 - 01:34:00

Synopsis is te vinden in de bijlage.

In deze poëtische documentaire schetst regisseur Gideon Koppel een prachtig portret van de kleine boerengemeenschap *Trefeurig* waarin hij zelf opgroeide, in de streek Ceredigion, Wales. De film neemt als uitgangspunt de sluiting van de plaatselijke school, een enorm verlies voor een plaats waar winkels en busdiensten al verdwenen zijn. Holly Rogers schrijft

⁶ *Makers van Morgen: Onder Ons*, Wieneke van Koppen, 2DOC, 2015 [Bron 58]

in zijn boek *Music and Sound in Documentary Film*⁷ dat de film de grenzen opzoekt tussen de genres art film en documentaire en bestempelt deze daarom als een 'poëtische landschaps-art-documentaire'. Peter Bradshaw omschrijft de documentaire in zijn recensie als een 'liefdesbrief' en 'eerbetoon aan de gruis van een volk' (The Guardian, 2009)⁸.

Afb. 28. Filmstill uit *Sleep Furiously* [17]

Afb. 29. Filmstill uit *Sleep Furiously* [16]

Over de titel 'Sleep Furiously' schrijft Peter Bradshaw het volgende "*The film takes his title from Noam Chomsky's famous example of a meaningless sentence: "Colourless green ideas sleep furiously", but it enigmatically finds some meaning and poetry in the line. Furious sleep may be what Trefeurig is now experiencing: a grim, terrible suspicion that their communal death is now inevitable, that some line has already been crossed. They may in fact all have gone gently into that catatonic good night and all that is left is an infinitesimal moment in which to rage before the light dies entirely and sleep deepens into oblivion.*". Ik ben het met Peter Bradshaw eens dat de titel goed past bij de poëzie en de verhaallijn van de film. Een volk dat woedend, of misschien meer teleurgesteld, gaat slapen omdat iedereen voelt dat de gemeenschap waarschijnlijk in een eeuwige slaap en de vergetelheid verzonken zal raken.

Langzaam maar zeker lijkt *Trefeurig* uit te sterven. De camera van Koppel toont de daaruit voortvloeiende gevoelens van verlies en spijt. In de film wordt vooral gebruik gemaakt van poëtische beelden van weidse landschappen die omschreven kunnen worden als melancholische tableaux. De beelden maken dat de film als kijker kan worden ervaren als meditatief, melancholisch gedicht. De film eindigt met een krachtig epigraaf: "*It is only when I sense the end of things, / that I find the courage to speak / the courage, but not the words*".

Un Chanteur Invisible (2019)

Regie: Hannah van Tassel

Korte documentaire - 2019 - 00:27:00

Synopsis is te vinden in de bijlage.

In deze poëtische documentaire worden we als kijker aan de hand van het natuurlijke fenomeen *Le Mistral*, een koude wind die zo'n 130 dagen per jaar door de Franse Provence raast, langs verschillende personages geleid. De mistral vormt in de film een soort hoofdpersonage met eigen karaktertrekken. Een Franse voice-over en interviewstem nemen ons mee op zijn reis. David Hofland omschrijft de film in een artikel in de filmkrant als "*Een*

⁷ *Chapter 10: (...)*, Holly Rogers, *Music and Sound in Documentary Film*, 2014, [Bron 40]

⁸ *Film review: Sleep Furiously*, Peter Bradshaw, *The Guardian*, 2009 [Bron 53]

kleine ode aan de menselijke creativiteit.” (Filmkrant, 2019)⁹. Regisseuse Hannah van Tassel had als doel gesteld om ‘het onzichtbare tastbaar te maken’, zegt ze in het interview.

Afb. 30. Filmstill uit *Un Chanteur Invisible* [18]

Voor mij zit de poëzie vooral in de stijl en de vorm van de documentaire. Door een film te maken over een abstract natuurfenomeen wordt een enorme verbeeldingskracht van de kijker vereist. Tijdens het maken van de film lag de focus op kunst omdat dat voor Hannah gaat over het vormgeven van dingen die je niet kan zien of die te abstract en te groot zijn om te bevatten. In de documentaire zien we verschillende manieren van het verbeelden van de mistral. Een aantal mensen schilderen de wind, een ander hangt een stukje houtskool aan een touwtje om de wind zelf tot kunstenaar te maken die zijn eigen tekeningen maakt. Deze man zegt *“Wat de aarde ons geeft is de mooiste vorm van poëzie, ze geeft ons haar licht, ze geeft ons haar lied, dat is een cadeau.”* Daarnaast was Hannah gefascineerd door natuurfenomenen. In beeld wordt afgewisseld tussen prachtige, weidse landschappen (zie afbeelding 30) en intieme portretten (zie afbeeldingen 31 en 32). De hoofdpersonages doen poëtische, emotioneel gelaagde uitspraken. Hannah heeft de documentaire opgedragen aan haar overleden vader, voor wie ze nog altijd een film wilde maken. Daarom is een verhaallijn met poëtisch beschreven herinneringen aan hem door de gehele film heen verweven.

Afb. 31 en 32. Filmstills uit *Un Chanteur Invisible* [18]

In poëzie wordt veel gebruik gemaakt van metaforen om uiting te geven aan abstracte gevoelens. Een voorbeeld in de documentaire daarvan komt langs wanneer de regisseuse vraagt naar de mannelijkheid of vrouwelijkheid van de wind. Hier zijn de meningen over

⁹ *‘De wind is een viriliteit’*, David Hofland, Filmkrant, 2019 [Bron 57]

verdeeld. Iemand zegt dat de wind 'het krachtige van de man' heeft en 'het nerveuze van de vrouw'. Ook de titel beschrijft de wind op poëtische wijze: 'een onzichtbare zanger'.

Afbeelding 33. Filmstill uit *Un Chanteur Invisible* [18]

Het camerawerk is af en toe zo zwevend dat je de camera zelf op dat moment als windvlaag zou kunnen ervaren en omschrijven. Daarnaast zie je de natuur in haar bewegingen reageren op de wind. Voor mij als kijker wordt de mistral op één of andere manier voelbaar zoals één van de belangrijkste doelen was van deze poëtische documentaire.

Wognum (2018)

Regie: Tim Bary

Korte documentaire - 2018 - 00:53:00

Synopsis is te vinden in de bijlage.

In de documentaire *Wognum* schetst regisseur Tim Bary een rijk portret van gabber Matthijs Wognum die al zijn hele leven klassiek pianist wilde worden. De film schept een verfrissende blik op de archetypische gabber: kaalgeschoren kop met staartje, een flinke tribal-tattoo op de rechterschouder en gekleed in dat typische hardcore-uniform. Daarbij wordt op visueel en auditief vlak gebruik gemaakt van poëtische elementen waardoor de film indruk maakt en in weet te spelen op het gevoel van het publiek. Matthijs bevindt zich in twee contrasterende werelden die in de film worden ingezet om zijn contrasterende emoties weer te geven.

Afb. 34. Filmstill uit *Wognum* [22]

Afb. 35. Filmstill uit *Wognum* [23]

We zien in de film de gabberscene op verschillende hardcorefestivals. Daarnaast zien we gevoelige scènes waaruit Matthijs' jeugdroom om klassiek pianist te worden blijkt. Matthijs voelt zich erg verloren in de gabberwereld. In beeld wordt deze verlorenheid bijvoorbeeld weergegeven door middel van een shot waarin Matthijs naast een goede vriend staat op een gabberfeest. De vriend is stevig aan het dansen op de harde muziek en Matthijs deint rustig mee met zijn hoofd (zie afbeelding 34). We zien dat hij niet meer helemaal op zijn plek is in de gabberscene. In scènes met intieme gesprekken en ruzies tussen Matthijs en zijn partner René zien we het contrast tussen hen. René bevindt zich nog vol in de gabberwereld en Matthijs zou er op dit moment het liefst zo min mogelijk mee te maken willen hebben. Hun relatie staat onder spanning. Matthijs kan vooral genieten van de kleine dingen zoals het spelen met zijn modeltreintjes en het spelen op zijn piano in de achterkamer (afbeelding 35).

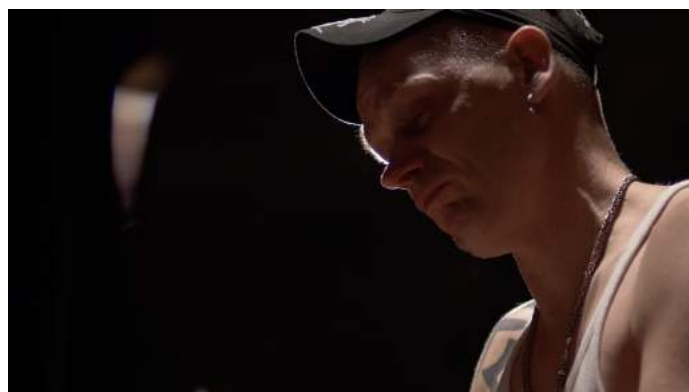

Afb. 36. Filmstill uit *Wognum* [21]

Afb. 37. Filmstill uit *Wognum* [19]

In de scènes waarin Matthijs piano speelt of met een piano bezig is, zien we hoe gelukkig hij kan zijn. Wanneer hij in het publiek bij een concert van zijn pianoleraar zit, zie je hem ervan dromen om zelf piano te spelen voor een publiek op een podium (zie afbeelding 36). Het geluk straalt van Matthijs af wanneer zijn eerste eigen vleugel door het raam naar binnen wordt getakeld (zie afbeelding 37). Zo wordt je als kijker steeds heen en weer gegooid tussen de twee werelden waar Matthijs zich in bevindt en de emoties die Matthijs ervaart.

Afb. 38. Filmstill uit *Wognum* [19]

De documentaire eindigt met een scene waarin Matthijs het podium van het concertgebouw in Amsterdam heeft bereikt en een klassiek stuk speelt voor een publiek. Regisseur Tim Bary heeft in de film veel geënceneerd waaronder deze scene. Hij zegt dat hij dat nodig vond om zijn verhaal op de juiste manier neer te kunnen zetten. De tranen die langs Matthijs wangen biggelen zijn helemaal 'echt' en sluiten de film op een prachtige emotionele wijze af.

5. Functies van geluid in documentaire

Stomme film

Vroeger bestond er alleen 'stomme film': film zonder geluid. Later voldeed dit niet meer aan de wensen van het publiek. Dit valt terug te lezen in het boek *De Geluidsfilm* van Albert Helman (pseudoniem van de Nederlands-Surinaamse schrijver Lodewijk Alphonsus Maria Lichtveld): *"In verloop van slechts enkele jaren heeft de geluidsfilm bijna volkomen de stomme film weten te verdringen. Uit aesthetisch oogpunt was dat geen wonder, want praktisch bestond er sedert lang geen werkelijk zwijgende film meer. Geen publiek ter wereld bezocht immers bioscoopvoorstellingen zonder muziek. Voor de gewone toeschouwer had de stilte iets spookachtigs, en overigens voelde men ook behoefte aan het aangeven van stemming en atmosfeer, het bijbrengen van wat rythme en dynamiek, waaraan de speelfilm kennelijk behoefte had."* (De Geluidsfilm, 1933)¹⁰. Men wilde liever films met meer 'sfeer'.

Geluid in film

Auditieve lagen kunnen de narratieven van films versterken. Onder andere Erik Langhout, docent geluid op de HKU, zegt dat geluid 50 tot 70 procent van de film bepaalt. Als geluid op de verkeerde manier in een film wordt ingezet, raakt het publiek uit de film. Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer muziek veel te dik bovenop een scene ligt. Als geluid op de juiste manier wordt ingezet in een film, wordt het publiek in de wereld en de realiteit van de film gezogen. De kijker merkt het sound design dan niet meer op. Door in de auditieve laag in te spelen op het gevoel van het publiek maakt een film ook op een onderbewust niveau veel indruk bij de kijker. Dit zorgt voor immersie, oftewel onderdompeling van de kijker in de film. Zo kan het publiek op een unieke manier worden geraakt. Als editor vind ik het belangrijk om kennis te bezitten van de manieren waarop zo'n audiovisuele filmwereld te creëren valt.

Fysieke effecten

Geluiden tot 65 Hertz voelt het publiek in de onderrug, bekken, dijen en benen. Hiertoe behoren seks, spijsvertering en diepe emoties. Hogere geluiden zijn te voelen in borst, nek en hoofd. Hiertoe behoren hogere functies zoals het zenuwstelsel en de geest. Ook de lichaamstemperatuur, bloedcirculatie, hartslag, ademhaling en mate van zweten kunnen worden beïnvloed. Geluid kan positieve en negatieve invloeden hebben op fysiek gebied.

Blik sound designer

Een sound designer denkt op een bijzondere manier na over het geluidsontwerp vertelde Arnoud Traa, docent Muziek & Technologie aan de HKU. De sound designer kijkt naar een personage in een film, zijn of haar achtergrond in beeld en zijn of haar omgeving. Bijvoorbeeld een vrouw in een bloemenwinkel. De geluiden van dingen in beeld, zoals een weegschaal en een klok, behoren tot achtergrondgeluiden. De geluiden van het verkeer dat niet in beeld is, maar wel aanwezig is rondom de winkel, behoort tot omgevingsgeluiden.

Diëgetische en non-diëgetische

Er bestaat diëgetisch en non-diëgetisch geluid in de filmwereld. Bij diëgetisch geluid is de bron van het geluid in beeld te zien. Bij non-diëgetisch geluid is de bron niet in beeld te zien.

¹⁰ Hoofdstuk I. Geschiedenis, Albert Helman, De Geluidsfilm, 1933, [Bron 38]

Stilte

Stiltes zijn de plekken in films waar helemaal geen geluid te horen is. Deze worden vooral gebruikt om contrasten te creëren, bijvoorbeeld tussen een rustige en drukke plek in de film. Er wordt nogal eens vergeten hoeveel impact een stilte kan hebben. Geluidsbewerker Frank Warner zei zelfs 'Stilte is het sterkste geluid dat een sound designer kan maken.' [bron 41].

Soundscape

Een soundscape is 'de manier waarop een 'sonic environment' (audio-omgeving, bestaande uit sound design en muziek) wordt gerepresenteerd in een film'. De soundscape heeft vooral invloed op de structuur en dus op de stemming, het narratief en de emotionele impact van een film. Met name omgevingsgeluid zorgt voor een zintuiglijke betrokkenheid van de kijker bij de film. Door middel van sfeergeluiden in combinatie met beeld is een volledig audiovisueel gevoel van ruimte te creëren. Om dit beter te kunnen begrijpen, is het van belang om te weten wat 'de fysieke en narratieve ruimte' in een film inhouden.

De fysieke en narratieve ruimte in film

Objectief geluid in film betekent 'realistisch geluid'. De sound designer maakt in dat geval een geluidsontwerp waarin geluid wordt weergegeven zoals het in de realiteit zou klinken. Door middel van geluid is ook subjectiviteit te creëren in een film. De fysieke ruimte is te omschrijven als objectief en de narratieve ruimte als subjectief. Een personage in een film staat altijd in verhouding met zijn of haar fysieke omgeving. Geluiden in de fysieke ruimte kunnen een betekenis krijgen en zo gaan behoren tot de narratieve ruimte van de film.

Extensies

Een extensie is de mate waarin omgevingsgeluiden hoorbaar zijn ten opzichte van wat er in beeld te zien is in een film. In een normale extensie zijn de voor het publiek hoorbare geluiden gelijk aan de in beeld voorkomende bronnen. Bij een brede extensie is er meer te horen dan dat in beeld zichtbaar is voor de kijker. Een null-extensie betekent dat de voor het publiek hoorbare geluiden in de film beperkt worden tot wat het karakter hoort. Deze extensie is goed bruikbaar voor het overbrengen van de emoties van een hoofdpersonage. Door middel van geluid kan bijvoorbeeld een emotionele afstand gecreëerd worden tussen personages of kunnen emoties van een hoofdpersonage over worden gebracht op het publiek. Geluid kan dus verschillende functies hebben in een film. Ik heb zoveel mogelijk verschillende functies hieronder helder uitgewerkt. Het is belangrijk om je te beseffen dat dit een subjectieve invulling is, maar dat deze definities wel op basis van literatuurstudies geschreven zijn. De case-studies uit vorige hoofdstukken worden hierbij weer aangehaald.

Context geven

Door middel van geluid kan context worden gegeven aan een scene of een situatie waarin een personage zich bevindt. In de documentaire *Gioia*, een film over de bipolaire Gioia, wordt hier bijvoorbeeld gebruik van gemaakt. Het woord bipolair wordt niet genoemd in de film, maar onder andere door middel van geluid wordt deze context geschept. Het ene moment zijn de geluiden in de documentaire heel duister. Een voorbeeld hiervan zijn de kraaien aan het begin van de film. Het andere moment zijn de geluiden heel luchtig en fijn. Een voorbeeld hiervan zijn de fluitende vogels die door de maakster onder een wat vrolijkere scene zijn gelegd. Het wisselen hiertussen is precies wat een bipolaire stoornis inhoudt.

Continuïteit creëren

Videograaf Saskia Waijers schrijft in haar stuk 'De vijf functies van filmmuziek!' op haar blog *SWP productions* het volgende "In een film is het belangrijk dat een kijker een gevoel van continuïteit heeft. Muziek kan hierbij helpen. Muziek kan er namelijk voor zorgen dat de continuïteit blijft bestaan wanneer het beeld verandert. Als de muziek doorloopt dan zou er een gevoel van continuïteit blijven bestaan, ook al is het beeld anders geworden." [bron 70]. Dit is ook van toepassing op geluid in het algemeen. Door middel van geluid kunnen scènes als het ware tot een geheel worden versmolten. In de documentaire *Ik ben er even niet* is dit onder andere terug te zien. Hier worden verschillende verhalen van personages door elkaar heen verweven. De scènes lopen door middel van geluid vloeiend in elkaar over. Dit heeft als effect dat de documentaire als een visuele en auditieve eenheid aanvoelt voor de kijker. In *4 Elements* worden de vier verschillende locaties op aarde ook zo bij elkaar gebracht.

Contrasten creëren

Door middel van geluid kunnen contrasten worden benadrukt in een film. Dit gebeurt bijvoorbeeld in de poëtische documentaire *4 Elements*. De strijd tussen mens en natuur wordt in deze poëtische documentaire in de auditieve laag benadrukt. Ook in de documentaire *Gioia* is dit terug te zien. Door middel van geluid wordt een groot contrast geschept tussen de realistische scènes in het dagelijks leven en de dansscènes waarin een danseres de psychose van het hoofdpersonage zo mooi mogelijk probeert weer te geven.

Emoties bewerkstelligen

Een emotie is een innerlijke beleving of gevoel. Voorbeelden hiervan zijn vreugde, angst, boosheid en verdriet. Deze emoties worden door bepaalde situaties opgeroepen of treden spontaan op. Contrasten zijn belangrijk om het publiek emotioneel te kunnen beïnvloeden in een film. In de documentaire *Wognum* over de gabber die klassiek pianist wil worden, wordt hier veel mee gespeeld. De hardcore festivals, ondersteund met hele harde indrukwekkende hardcore muziek versterken de negatieve emoties van Matthijs. De gevoelige klassieke pianostukken, die hier loodrecht tegenover staan, versterken Matthijs' positieve emoties.

Sfeer / toon neerzetten

De meeste impact heeft het geluid op de sfeer en toon van een film. De kijker kan bij de meeste films goed aanvoelen welke emoties worden benadrukt en welke stemming de film bij het publiek probeert te bereiken. Asher Boersma schrijft in haar artikel *4 Elements, De schommelende horizon* in de *Filmkrant* "4 Elements is ondanks het grote thema een subtiele film. Een stijlmiddel dat Jiska Rickels heimelijk maar uiterst effectief inzet is geluid. De scènes worden ondersteund door een sounddesign van bastonen dat vaak het onderbewuste bewerkt en soms boven het oppervlak komt als het zich tot muziek transformeert.". Ook de Jan Pieter Ekker benadrukt dit in zijn artikel *4 Elements, zwarte ruggen inzepen* in de *Volkskrant* "Op de soundtrack worden omgevingsgeluiden gemengd met minimale, uiterst effectieve muziek.". In de poëtische documentaire *Un Chanteur Invisible* wordt een bijzondere sfeer neergezet die de wind voelbaar maakt voor het publiek. Het geluid in de film zorgt voor een positieve stemming. Thomas Austin omschrijft *Sleep Furiously* als een 'empathisch fysiek werk' omdat deze documentaire de kijker vraagt om de fysieke impact van onder andere de wind, regen en zon te voelen, of zich deze op zijn minst in te beelden [bron 35]. De film bevat een sequentie van drie minuten waarin de enige

hoorbare geluiden een regenbui, een schaap in de verte en amper hoorbare verkeersgeluiden zijn. Twee minuten van deze sequence zijn gevuld met twee lijnen van weglopende schapen die verdwijnen totdat ze niet meer te onderscheiden zijn als schaap. Hierdoor ontstaat een abstracte en schilderachtige vorm van esthetiek. Het beeld en de auditieve elementen dragen hier bij aan een meditatief en hypnotisch gevoel voor de kijker.

Narratieve ontwikkelingen benadrukken

Verhaallijnen in films kunnen worden ondersteund door middel van geluid. In een coming-of-age film kan bijvoorbeeld de ontwikkeling en groei van een personage worden benadrukt. Vooral in de documentaire *Onder Ons* over drie niet-praktiserende pedofielen wordt hier gebruik van gemaakt. De kijker wordt onder andere door het sound design meegenomen in hun verhaal. De lijn in de film gaat over van een negatief naar een positief geladen gevoel. In de voice-over en in de sfeergeluiden is deze verhaallijn terug te vinden.

Perspectieven vormen

Met behulp van geluid kunnen perspectieven in films worden benadrukt en worden weergegeven. Zo weet de kijker vanuit welk standpunt hij of zij de film moet bekijken. Dit kan onder meer worden bewerkstelligd door middel van de verschillende extensies. Wanneer bijvoorbeeld gebruik wordt gemaakt van een null-extensie kruipen we als kijker in het hoofd van een personage. In de poëtische documentaire *Un Chanteur Invisible* volgen we de wind als hoofdpersoonage. Door middel van sound design gaat het publiek mee op reis met de wind en door middel van muziek wordt het veranderlijke van de wind mooi weergegeven. Ook bij de film *Onder Ons* worden de perspectieven van de hoofdpersonages duidelijk neergezet in geluid. Het publiek kijkt vanuit hun perspectief naar het onderwerp pedofilie en kan zich zo een beeld vormen van de realiteit waar de hoofdpersonages zich in bevinden.

Ritme / tempo sturen

Door middel van montage kun je het ritme en tempo van een film volledig manipuleren. De eerder genoemde Albert Herman schreef in zijn boek *De Geluidslaag* daarover het volgende “*Het is dus de rhythmiek die beeld en geluid verbindt, en de functie van deze verbinding wordt synchroniteit geheeten. Hieruit kan men meteen afleiden dat in de film het geluid niet slechts begeleidingsverschijnsel behoeft te zijn, gelijk men lange tijd meende, maar als zelfstandige factor moet optreden, en alleen rhythmisch afhankelijk is van het beeld.*”¹¹. Hij zegt dus dat geluid niet alleen in functie hoeft te staan van het beeld, maar ook kan bijdragen aan het ritme van een film. Dit is onder andere terug te zien in de poëtische documentaire *Sleep Furiously* waar het tempo van de film is aangepast op het platteland. Het geluid zorgt er zo voor dat de film een meditatief gevoel overdraagt op de kijker.

Subjectiviteit creëren

Een ‘APOV’ (aural point of view) betekent dat het publiek alles hoort vanuit het perspectief van het personage in beeld [bron 40]. De kijker wordt op die manier uitgenodigd om in het hoofd van het hoofdpersoonage te kruipen. Dit is het beste te bereiken door een null-extensie toe te passen. In de poëtische documentaire *Sleep Furiously* wordt onder andere gebruik gemaakt van een ‘juxtaposition’ (naast elkaar plaatsing) in geluid. Een personage dat zich in

¹¹ Hoofdstuk III Aesthetiek, Albert Helman, *De Geluidsfilm*, 1933, [Bron 38]

de verte door het landschap beweegt in een statisch extreme long shot is van dichtbij te horen. Dit zorgt voor een vervreemdend effect en brengt het publiek dicht bij het personage. Ook in de documentaire *Ik ben er even niet* over absence epilepsie wordt hier gebruik van gemaakt. Zo wordt het publiek meegenomen in de zintuiglijke ervaringen van de jongeren. De kijker kruipt in de hoofden van de hoofdpersonages en ervaart zo wat deze kunnen ervaren in de dagelijkse realiteit. Door in de documentaire op visueel en auditief vlak in te spelen op het gevoel van het publiek wordt de kijker op een onderbewust niveau geraakt. De kijker wordt aan het denken gezet. Op die manier wordt op een bijzondere en unieke manier aandacht geschonken aan en gevraagd voor een nog redelijk onbekende aandoening.

Thema's / motieven

Een 'sonic motief' (een auditief motief) kan thema's in een film benadrukken. Bijvoorbeeld in de film *Sleep Furiously* is sprake van een leidend motief. Een aantal van de thema's die in deze film op meerdere plekken worden benadrukt zijn verlies, frustratie en herinneringen. Daarnaast wordt in de documentaire *Hier is het nooit stil* gebruik gemaakt van een geluidsmotief. De poëtische beelden van het metafoor water die op een aantal plekken in de film worden ingezet, worden ondersteund door het geluid van water. Dit komt een aantal keer terug en door zo in te spelen op het gevoel worden de thema's uit de film benadrukt.

Tijds- en locatieverschillen benadrukken

Tijds- en locatieverschillen kunnen worden benadrukt in geluid. Zo kunnen bijvoorbeeld de sprongen tussen seizoenen of tussen een woonkamer en een tuin in een film duidelijk worden gemaakt. Vaak wordt er gebruik gemaakt van 'sonic jump cuts'. Dit zijn abrupte audiocuts tussen scènes die direct waarneembaar zijn voor het publiek. De kijker wordt zo op een hele snelle manier in een nieuwe audiovisuele wereld neergezet. In de documentaire *Wognum* wordt bijvoorbeeld zo het verschil benadrukt tussen de wilde gabberfeesten en de sentimentele momenten wanneer het hoofdpersonage Matthijs Wognum piano speelt. We weten als kijker op die manier direct en heel duidelijk op welke locatie we ons bevinden.

Triggeren

Vooraf in speelfilms wordt geluid vaak ingezet als *trigger*. Het publiek wordt dan wakker geschud en er bewust van gemaakt dat er (misschien) iets gaat gebeuren. Op die manier kan spanning opgebouwd worden. Dit kan bijvoorbeeld worden bewerkstelligd door de balans tussen audio-elementen zoals dialoog, foley en omgevingsgeluid te verstoren. In de documentaire *Hier is het nooit stil* zit dit op een subtiele manier verwerkt. Op een aantal momenten voelt de kijker dat er iets gaat gebeuren met één van de hoofdpersonages.

6. Conclusie

Hoofdvraag

Mijn hoofdvraag aan het begin van dit onderzoek luidde 'Hoe kan ik een poëtische visuele en auditieve laag inzetten in maatschappelijk betrokken documentaires om de emoties van de kijker te versterken?'. Op deze vraag kan ik niet in één zin een duidelijk antwoord geven, maar het onderzoek heeft mij zeker veel nieuwe inzichten gegeven. Deze inzichten kan ik in de toekomst goed toepassen wanneer ik aan het monteren ben. De literatuur heeft mij aan een helder theoretisch kader geholpen en mijn kennis wat betreft vaktermen aangevuld. Het analyseren van de acht verschillende case-studies en experimenteren heeft mij geholpen bij het praktiseren van mijn kennis. Ik heb per hoofdstuk van mijn onderzoek een samenvatting geschreven zodat ik voor mezelf alles helder op een rijtje heb staan voor in de toekomst.

Poëtische scene en film

Door middel van een persoonlijke zoektocht heb ik voor mezelf een redelijke definitie van de begrippen 'een poëtische scene' en 'een poëtische film' kunnen vormen. In mijn ogen zijn het scenes of films waarin associatieve elementen op visueel en auditief vlak bijdragen aan het verhaal (van de speelfilm of documentaire) en zo inspelen op het gevoel van de kijker.

Documentair portret vs sociaal geëngageerde documentaire

Tijdens mijn onderzoek heb ik ontdekt dat er vooral veel verschillen tussen *social issue* en *personal portraiture* documentaires zijn. Een *social issue* documentaire is een documentaire over een sociaal en/of maatschappelijk probleem. Dit soort documentaires tonen publieke kwesties vanuit een sociaal perspectief. De complexe persoonlijke levens van de hoofdpersonages blijven buiten beschouwing. Meestal verwijzen de films naar grotere en diepere (maatschappelijke) vraagstukken over bijvoorbeeld mensenrechten en sociale rechtvaardigheid. Ik deel mijn case-studies *Ik ben er even niet* (2019), *Onder Ons* (2014) en *Sleep Furiously* (2009) hierbij onder. Een *personal portraiture* documentaire is letterlijk vertaald een persoonlijke portretdocumentaire. Deze film legt de focus op het individu in plaats van op de *social issue* (het maatschappelijk probleem). Er is vaak een intieme connectie tussen het persoonlijke en het politieke in deze documentaires. De complexe persoonlijke levens van de hoofdpersonages worden hierin helder uitgewerkt en de sociale problematiek blijft meestal vooral op de achtergrond. Hieronder vallen mijn overige vijf case-studies: *4 Elements*, *Gioia*, *Hier is het nooit stil*, *Un Chanteur Invisible* en *Wognum*. Ik reken de meeste van mijn case-studies dus tot *personal portraiture* documentaires.

Poëtische scenes in maatschappelijk betrokken documentaires

4 Elements is een geheel poëtische documentaire waarin regisseuse Jiska Rickels mensen toont die de strijd aangaan met de vier elementen (vuur, water, aarde, lucht). De poëzie zit vooral in de beelden en de filosofische voice-overs. *Gioia* is een documentaire waarin persoonlijke scenes worden vervlochten met poëtische dansscenes. De poëzie zit vooral in de beelden, voice-over en audio verwerkt. *Hier is het nooit stil* is een maatschappelijk betrokken documentaire waarin jongeren worden getoond die het hoofd boven water proberen te houden in de jeugdgevangenis. De poëzie zit vooral in de gedichten van de jongeren en de visuele en auditieve laag waarin het metafoor water zit verwerkt. *Ik ben er even niet* is een documentaire over absence epilepsie die door het publiek vooral moet

worden gezien als het ervaren van de aandoening zelf. De poëzie zit in de beelden en geluiden die deze fysieke ervaring bewerkstelligen. *Onder Ons* geeft ons een blik in de dagelijkse realiteit van drie niet-praktiserende pedofielen. De poëzie zit vooral in de zwart-wit beelden die de verhalende voice-overs ondersteunen. *Sleep Furiously* is een geheel poëtische documentaire over het uitsterven van een Welsh boerengemeenschap. De poëzie zit in de visuele en auditieve laag die dit verhaal op een gevoelsmatige manier overbrengen op het publiek. *Un Chanteur Invisible* is een geheel poëtische documentaire over de wind *Le Mistral* die vaak door de Franse Provence waait. De poëzie zit in de uitspraken die de personages doen, de uitgestrekte landschapsbeelden, het camerawerk waarin het publiek als windvlaag mee wordt genomen door de natuur en de auditieve laag die goed in weet te spelen op het gevoel van de kijker. *Wognum* is een documentaire over een gabber die klassiek pianist wil worden. De poëzie zit in een aantal shots en contrasten in de auditieve laag van de documentaire die het dilemma van het hoofdpersonage heel goed weergeven.

Functies van geluid in documentaire

Geluid kan bij de kijker positieve en negatieve invloeden hebben op fysiek gebied. Een sound designer kijkt bij het ontwerpen van het geluid voor een film naar het personage, zijn of haar achtergrond in beeld en zijn of haar omgeving. Aan de hand daarvan kan deze ideeën vormen over achtergrondgeluiden en omgevingsgeluiden. Diëgetisch geluid is afkomstig van bronnen in beeld. Non-diëgetisch geluid is afkomstig van bronnen buiten beeld. Stiltes zijn van belang om contrasten te creëren. Contrasten zijn nodig om emoties in een film te kunnen benadrukken. De soundscape heeft vooral invloed op de structuur en dus op de stemming, het narratief en de emotionele impact van een film. Met name omgevingsgeluid zorgt voor een zintuiglijke betrokkenheid van de kijker bij een film.

De fysieke ruimte is te omschrijven als objectief en de narratieve ruimte als subjectief. Een personage in een film staat altijd in verhouding met zijn of haar fysieke omgeving. Geluiden in de fysieke ruimte kunnen betekenis krijgen en zo gaan behoren tot de narratieve ruimte.

Een extensie is de mate waarin omgevingsgeluiden hoorbaar zijn ten opzichte van wat er in beeld te zien is in een film. Er bestaat een normale, een brede en een null-extensie. De null-extensie is goed bruikbaar voor het overbrengen van de emoties van een personage omdat de kijker hiermee in het hoofd van het personage kan worden geplaatst.

De verschillende functies die geluid in een film kan hebben zijn: context geven, continuïteit creëren, contrasten creëren, emoties bewerkstelligen, een sfeer en toon neerzetten, narratieve ontwikkelingen benadrukken, perspectieven vormen, het ritme en tempo van de film sturen, subjectiviteit creëren, thema's benadrukken, tijds- en locatieverschillen voelbaar maken en het publiek triggeren. Deze staan in het onderzoek helder verder uitgewerkt.

Praktijk

Het onderzoek heeft mij veel goede inzichten gegeven voor het monteren van de visuele en auditieve laag in films. Dit is toepasbaar op fictie en documentaire. Ik ga mijn best doen om dit in de toekomst zoveel mogelijk toe te passen in de praktijk. Ik ben er wel achter gekomen dat ik nog verder moet experimenteren met de auditieve laag. Het is logisch dat ik op dit gebied nog geen expert ben want dat vergt veel tijd en inspanning: oefening baart kunst.

7. Makers Statement

In dit 'Makers Statement' zal ik mijzelf zo helder mogelijk positioneren als maker in de filmwereld. Als editor vind ik het heel belangrijk om een eigen expertise te ontwikkelen om zo een eigen stempel te kunnen drukken op mijn werk in de (toekomstige) filmindustrie.

Ik heb een grote voorliefde voor mensen en zou mezelf dan ook omschrijven als een echt 'mensenmens'. Overal en altijd kijk ik naar de mensen om mij heen en raak ik geïnspireerd. Het intrigeert me dat je door middel van film een kijker vanuit een nieuwe perspectief naar de wereld kunt laten kijken. Persoonlijk vind ik dat heel belangrijk aangezien we naar mijn mening tegenwoordig in een steeds individualistischer wordende samenleving leven waarin weinig ruimte is voor collectiviteit. We gaan op in de massa aan een scala van digitale prikkels en onbenullige overwegingen. We verzinken in een web van onzekerheden, die we negeren omdat we er geen ruimte voor maken in ons dagelijks leven. Waar anderen zich zorgen maken over het milieu en dergelijke, maak ik mij zorgen om de mens zelf. Ik zou willen dat we ons bewuster zouden zijn van de keuzes die we maken in ons leven. Ik zou willen dat we ons meer bezighielden met onze mentale gezondheid en naasten. Ik wil weer verliefd kunnen worden op mijn medemens en gelukkig kunnen zijn in deze samenklontering van individualisten. Ik wil dat de samenleving er weer naar streeft om eenieder die zich hierin moet redden een veilige plek te bieden zodat ook de mensen die nu aan de rand van de samenleving leven de ruimte krijgen en dus niet achter gesloten deuren belanden.

Ik heb een enorm groot hart en empathisch vermogen. Daarnaast ben ik sterk op analytisch vlak. Deze kwaliteiten wil ik als editor inzetten om belangrijke onderwerpen aan het licht te brengen. Daaronder vallen ook taboe-onderwerpen, die wel degelijk impact hebben op onze huidige maatschappij. Ik zou mezelf omschrijven als zeer maatschappelijk geëngageerd. Mijn grootste streven is dan ook om door middel van film mensen met elkaar te verbinden.

Persoonlijk vind ik portretdocumentaires de meest interessante en ontroerende films omdat het publiek zich hierin op unieke wijzen kan verbinden met een hoofdpersonage. Door dicht op iemands huid te zitten kunnen zij zich inleven en verplaatsen in iemand. Zelf vul ik deze verhalen graag aan met poëtische visuele en auditieve scènes die emoties in de film kunnen abstraheren. Zo kan de kijker op emotioneel vlak beter mee worden genomen in een verhaal en op een onderbewust niveau worden geraakt. Daarnaast vind ik films voor kinderen heel interessant. Het fascineert mij dat je als filmmaker de beeldvorming over onderwerpen kunt beïnvloeden en soms zelfs kunt transformeren. Daarom wil ik graag betekenisvolle, bijzondere en ontroerende films scheppen voor een uiteenlopend publiek. Ik ben van mening dat ik door een krachtige montage, waarin informatieve elementen met sensitieve poëtische scènes samensmelten, de juiste snaren bij het publiek kan raken. Het lijkt mij dan ook fantastisch om op die manier samen met regisseurs de beoogde doelen te bereiken.

In de toekomst hoop ik in een rustige ruimte met in de buurt iets van natuur mijn films te monteren. Films over mensen, films over maatschappelijke problemen, grappige films, vanalles komt er voorbij. In mijn pauzes loop ik een rondje om mijn ideeën te verfrissen. 's Avonds thuis kook ik wat lekkers en ga ik gesloopt, maar voldaan naar bed. Het leven als editor zal niet altijd zo rooskleurig wezen, maar daarnaar streven lijkt mij een fijne houvast.

8. Bronnen

De bronnen zijn opgedeeld in verschillende kopjes voor een duidelijk overzicht en staan op alfabetische volgorde gerangschikt volgens het APA-bronvermelding-systeem van Scribbr.

Afbeeldingen

- [01] Filmstills. (2006). *4 Elements*. Film geregisseerd door Jiska Rickels. Afbeeldingen gevonden via <http://www.jiskarickels.com/index.php?/projects/4-elements/>
- [02] Filmstill. (2015). *Die kleine is alles voor mij*. Film geregisseerd door Rian van der Boom. Afbeelding gevonden via <https://www.2doc.nl/documentaires/series/2doc/2015/september/die-kleine-is-alles-voor-mij.html>
- [03] Filmstill. (2010). *First Mission*. Film geregisseerd door Boris Pavel Conen. Afbeelding gevonden in ruw filmmateriaal dat ik heb ontvangen via mijn docente Merel Notten.
- [04] Filmstills. (2019). *Gioia*. Film geregisseerd door Laura Stek. Afbeeldingen gevonden via <https://www.filmfestival.nl/films/teledoc-campus-gioia/>
- [05] Filmstill. (2019). *Gioia*. Film geregisseerd door Laura Stek. Afbeelding gevonden via <https://dansmagazine.nl/nieuws/kijktip-de-documentaire-gioia-met-scapino-danseres>
- [06] Filmstills. (2016). *Hier is het nooit stil*. Film geregisseerd door Sjoerd Oostrik. Afbeeldingen gevonden via <https://www.2doc.nl/documentaires/series/2doc/2016/november/hier-is-het-nooit-stil.html>
- [07] Filmstill. (2016). *Hier is het nooit stil*. Film geregisseerd door Sjoerd Oostrik. Afbeelding gevonden via <https://www.cobofonds.nl/archief/hier-is-het-nooit-stil/>
- [08] Filmstill. (2016). *Hier is het nooit stil*. Film geregisseerd door Sjoerd Oostrik. Afbeelding gevonden via <https://www.filmfestival.nl/archief/hier-is-het-nooit-stil/>
- [09] Filmstill. (2016). *Hier is het nooit stil*. Film geregisseerd door Sjoerd Oostrik. Afbeelding gevonden via <https://www.funx.nl/news/funx/30235-jongeren-filmen-zichzelf-in-de-cel-in-docu-hier-is-het-nooit-stil>
- [10] Filmstill. (2019). *Ik ben er even niet*. Film geregisseerd door Maartje Nevejan. Afbeelding gevonden via www.biosagenda.nl/film_ik-ben-er-even-niet_35001.html
- [11] Filmstill. (2019). *Ik ben er even niet*. Film geregisseerd door Maartje Nevejan. Afbeelding gevonden via <https://www.filmfonds.nl/page/7390/ik-ben-er-even-niet>
- [12] Filmstill. (2019). *Ik ben er even niet*. Film geregisseerd door Maartje Nevejan. Afbeelding gevonden via https://www.npostart.nl/2doc-ik-ben-er-even-niet/13-11-2019/VPWON_1266041

- [13] Filmstill. (2019). *Ik ben er even niet*. Film geregisseerd door Maartje Nevejan. Afbeelding gevonden via <https://www.vpro.nl/programmas/2doc/kijk/2doc-overzicht/2019/ik-ben-er-even-niet.html>
- [14] Filmstill. (2014). *Onder Ons*. Film geregisseerd door Guido Hendriks. Afbeelding gevonden via https://www.npostart.nl/filmlab/27-11-2014/VPWON_1232477
- [15] Filmstill. (2014). *Onder Ons*. Film geregisseerd door Guido Hendriks. Afbeelding gevonden via <https://www.parool.nl/kunst-media/nederlandse-documentaire-onder-ons-wint-canadese-prijs~bfade827/>
- [16] Filmstill. (2009). *Sleep Furiously*. Film geregisseerd door Gideon Koppel. Afbeelding gevonden via www.theguardian.com/film/2009/may/09/sleep-furiously-film-mark-ford
- [17] Filmstill. (2009). *Sleep Furiously*. Film geregisseerd door Gideon Koppel. Afbeelding gevonden via thequietus.com/articles/25179-sleep-furiously-gideon-koppel-interview
- [18] Filmstills. (2019). *Un Chanteur Invisible*. Film geregisseerd door Hannah van Tassel. Afbeeldingen gevonden via <https://www.filmacademie.ahk.nl/lichting/2019/projecten/un-chanteur-invisible/>
- [19] Filmstills. (2018). *Wognum*. Film geregisseerd door Tim bary. Afbeeldingen gevonden via <https://www.filmfestival.nl/archief/wognum/>
- [20] Filmstill. (2018). *Wognum*. Film geregisseerd door Tim bary. Afbeelding gevonden via www.hardcorenews.nl/wognum-prijswinnende-documentaire-piano-spelende-gabber/
- [21] Filmstill. (2018). *Wognum*. Film geregisseerd door Tim bary. Afbeelding gevonden via <https://www.nporadio1.nl/cultuur-media/13395-gabber-en-pianist-de-documentaire-wognum-moet-je-zien>
- [22] Filmstill. (2018). *Wognum*. Film geregisseerd door Tim bary. Afbeelding gevonden via https://www.npostart.nl/2doc/05-12-2018/VPWON_1298221
- [23] Filmstill. (2018). *Wognum*. Film geregisseerd door Tim bary. Afbeelding gevonden via <https://www.nrc.nl/nieuws/2018/12/06/een-gabberpianist-om-in-je-armen-te-sluiten-a3059691>
- [24] Filmstill. (2011). *We Need to talk about Kevin*. Film geregisseerd door Lynne Ramsay. Afbeelding gevonden via <https://www.parool.nl/nieuws/we-need-to-talk-about-kevin~bbd7a764/>
- [25] Foto. (2019). *De Donau*. Afbeelding gevonden via <https://www.nieuwsbladtransport.binnenvaart/2019/08/27/scheepvaart-over-servische-deel-donau-flink-in-de-lift/>
- [26] Foto. (2016). *Portret Wiesje van Amstel*. Gemaakt door Brechtje van Amstel.

Case-studies

- [27] DVD. (2006, 30 november). *4 Elements*. Geraadpleegd via DVD.
- [28] 2DOC. (2019, 12 september). *Gioia*. Geraadpleegd via <https://www.2doc.nl/documentaires/series/2doc/2019/september/gioia.html>
- [29] 2DOC. (2016, 22 november). *Hier is het nooit stil*. Geraadpleegd via www.2doc.nl/documentaires/series/2doc/2016/november/hier-is-het-nooit-stil.html
- [30] 2DOC. (2019, 13 november). *Ik ben er even niet*. Geraadpleegd via www.2doc.nl/documentaires/series/2doc/2019/november/ik-ben-er-even-niet.html
- [31] 2DOC. (2015, 3 mei). *Onder Ons*. Geraadpleegd via <https://www.2doc.nl/documentaires/series/makers-van-morgen/2015/onder-ons.html>
- [32] DVD. (2009, 29 mei). *Sleep Furiously*. Geraadpleegd via DVD.
- [33] 2DOC. (2019, 11 augustus). *Un Chanteur Invisible*. Geraadpleegd via www.2doc.nl/documentaires/series/3lab/2019/augustus/un-chanteur-invisible.html
- [34] 2DOC. (2018, 5 december). *Wognum*. Geraadpleegd via <https://www.2doc.nl/documentaires/series/2doc/2018/december/wognum.html>

Boeken & Teksten

- [35] Austin, T. (2011). 'Figures in a Landscape: Work and Beauty in *Sleep Furiously*'. *New Review of Film and Television Studies*, pg 379, Engeland: Routledge.
- [36] Cox, G., & Corner, J. (2018). *Soundings: documentary film and the listening experience*. Engeland, Huddersfield: University of Huddersfield Press.
- [37] Dima, V. (2011), 'The Aural Fold and the Sonic Jump Cut: Godard's (Baroque) Sound', *Quarterly Review of Film and Video*, Engeland, Abingdon: Routledge.
- [38] Helman, A. (1933), *De Geluidsfilm*. W.L. en J. Brusse's Uitgeversmaatschappij. Geraadpleegd via www.dbnl.org/tekst/helm003gelu01_01/helm003gelu01_01.pdf
- [39] Honigmann, H., & Dominicus, M. (2000). *Het Nederlands Scenario: Heddy Honigmann, Vijf documentaires*. Amsterdam: Stichting HNS.
- [40] Leonard, M., Strachan, R. (edited by Holly Rogers). (2014). *Chapter 10 More than Background: Ambience and Sound-Design in Contemporary Art Documentary Film*, Music and Sound in Documentary Film (first edition). Leiden: Taylor & Francis Ltd.

- [41] LoBRUTTO, V. (1994). *SOUND-ON-FILM: Interviews with Creators of Film Sound*. Westport: PRAEGER.
- [42] Nichols, B. (2010). *Introduction to Documentary*. Bloomington: Indiana University Press, Second Edition.
- [43] Nichols, B. (2017). *Introduction to Documentary*. Bloomington: Indiana University Press, Third Edition.
- [44] Rongen, A. (2015). *De fysieke en narratieve ruimte in sound design*. HKU Master of Arts *Creative Design for Digital Cultures*, 2014/2015. Hogeschool voor de Kunsten Utrecht: Faculteit Kunst, Media & Technologie.
- [45] Vogel, A. (1974). *Film as a Subversive Art*, Hoofdstuk: *The Assault on Montage* (p. onbekend). London/New York: CT Editions/D.A.P./Distributed Art Publishers, 2005.

Professionals

- [46] Andel Rongen, sound designer
- [47] Arnoud Traa, docent
- [48] Erik Langhout, docent
- [49] Marina Meijer, regisseuse
- [50] Saskia Kievits, editor

Websites

- [51] Beerekamp, H. (VPRO). (2013, 29 januari). *Docupedia*. Geraadpleegd via https://www.vpro.nl/speel~POMS_S_VPRO_098727~docupedia~.html
- [52] Boersma, A. (2010, 30 september). *4 Elements De schommelende horizon*. Filmkrant. Geraadpleegd via <https://filmkrant.nl/recensies/4-elements/>
- [53] Bradshaw, P. (2009, 29 mei). *Film Review: Sleep Furiously*. The Guardian. Geraadpleegd via <https://www.theguardian.com/film/2009/may/29/sleep-furiously-film-review>
- [54] Ekker, J.P. (2006, 30 november). *4 Elements Zwarte ruggen inzepen*. Volkskrant. Geraadpleegd via <https://www.volkskrant.nl/cultuur-media/4-elements~bbe33de9/>
- [55] Emmerzael, H. (2019, 14 september). *Laura Stek over Gioia*. Geraadpleegd via <https://filmkrant.nl/interview/laura-stek-gioia/>

- [56] Graveland, M. (2019, 3 juni). *Ik ben er even niet: Luikje open naar sensaties*. Filmkrant. Geraadpleegd via <https://filmkrant.nl/recensies/ik-ben-er-even-niet/>
- [57] Hofland, D. (2019, 10 juli). *Un Chanteur Invisible*. Filmkrant. Geraadpleegd via <https://filmkrant.nl/interview/hannah-van-tassel-over-un-chanteur-invisible/>
- [58] van Koppen, W. (2015, 3 mei). *Makers van Morgen: Onder Ons*. Geraadpleegd via <https://www.2doc.nl/documentaires/series/makers-van-morgen/2015/onder-ons.html>
- [59] de Lange, R. (2019). *'Ik ben er even niet' is een filosofische film over absence epilepsie*. Trouw. Geraadpleegd via <https://www.trouw.nl/cultuur-media/ik-ben-er-even-niet-is-een-filosofische-film-over-absence-epilepsie~b4012a74/>
- [60] Lips, H. (2019, 14 november). *Han Lips kijkt TV: Kortsluiting in het brein bij epilepsie, of toch niet?*. Het Parool. Geraadpleegd via <https://www.parool.nl/kunst-media/kortsluiting-in-het-brein-bij-epilepsie-of-toch-niet~b4fd56be/>
- [61] Schrijver onbekend. (2015). *Die kleine is alles voor mij*. Geraadpleegd via [2doc.nl/documentaires/series/2doc/2015/september/die-kleine-is-alles-voor-mij.html](https://www.2doc.nl/documentaires/series/2doc/2015/september/die-kleine-is-alles-voor-mij.html)
- [62] Schrijver onbekend. (2006). *4 Elements (2006)*. FilmVandaag.nl. Geraadpleegd via <https://www.filmvandaag.nl/film/44225-4-elements>
- [63] Schrijver onbekend. (2019). *Gioia (2019)*. FilmVandaag.nl. Geraadpleegd via <https://www.filmvandaag.nl/film/109283-gioia>
- [64] Schrijver onbekend. (2016). *Hier is het nooit stil (2016)*. FilmVandaag.nl. Geraadpleegd via <https://www.filmvandaag.nl/film/100582-hier-is-het-nooit-stil>
- [65] Schrijver onbekend. (2019). *Ik ben er even niet (2019)*. FilmVandaag.nl. Geraadpleegd via <https://www.filmvandaag.nl/film/108517-ik-ben-er-even-niet>
- [66] Schrijver onbekend. (2014). *Onder Ons (2014)*. FilmVandaag.nl. Geraadpleegd via <https://www.filmvandaag.nl/film/96704-onder-ons>
- [67] Schrijver onbekend. (2008). *Sleep Furiously (2008)*. FilmVandaag.nl. Geraadpleegd via <https://www.filmvandaag.nl/film/71441-sleep-furiously>
- [68] Schrijver onbekend. (2019). *Un Chanteur Invisible (2019)*. FilmVandaag.nl. Geraadpleegd via <https://www.filmvandaag.nl/film/109077-un-chanteur-invisible>
- [69] Schrijver onbekend. (2018). *Wognum (2018)*. FilmVandaag.nl. <https://www.filmvandaag.nl/film/107012-wognum>
- [70] Waijers, S. (2019). *De 5 functies van filmmuziek!*, Saskia Waijers Personal Productions. Geraadpleegd via www.swpproductions.nl/functies-filmmuziek/

Bijlage: Case-studies met synopsis

[1] 4 Elements

Jiska Rickels

[Bron 62]

4 Elements toont op een poëtische wijze de mens in zijn strijd met de vier oer elementen. Vier plaatsen op aarde waar kameraadschap en wederzijds vertrouwen nog van levensbelang zijn. In Vuur bestrijden Russische brandweermannen bosbranden in Siberië. In Water takelen vissers in Alaska king crabs op uit de Beringzee. In Aarde, een ingekorte versie van Untertage, volgen we twee Duitse mijnwerkers. In het slotdeel Lucht volgen we de fysiek en mentaal martelende trainingen van de kosmonauten en astronauten voor hun lancering naar het International Space Station.

[2] Gioia

Laura Stek

[Bron 63]

Gioia Norina Melody Fiorito (34) danste vroeger graag. Ze ging dan volledig op in de muziek. Maar sinds een paar jaar is dat anders. Intense emoties zijn nu potentieel gevaarlijk; ze kunnen de trigger zijn voor een nieuwe psychose. Om niet meer in de kliniek terecht te komen probeert ze een regelmatig leven te leiden. Maar soms verlangt ze terug naar haar wanen, waarin ze naast de meest duistere ook haar allermooiste momenten beleefde.

[3] Hier is het nooit stil

Sjoerd Oostrik

[Bron 64]

In een jeugdgevangenis moeten drie jongens met een PIJ-maatregel (jeugd-TBS) zichzelf onder dwang opnieuw uitvinden. In lange shots dalen we af naar een verborgen wereld tussen betonnen muren vol ongemakkelijke gesprekken met therapeuten en een constante dreiging van geweld. Maar wanneer de celdeuren 's nachts dicht gaan, nemen de jongens de camera mee naar de enige plek waar ze alleen zijn. Hun cel wordt een plek van verbeelding, schuld, woede en intimiteit.

[4] Ik ben er even niet

Maartje Nevejan

[Bron 65]

Tijdens een absence, een korte hapering van het brein die vooral bij jongeren veel voorkomt, is er geen bewustzijn, stelt een hersenonderzoeker. Maar regisseuse Maartje Nevejan werd dan juist overweldigd door vreemde beelden en sensaties. Vier jonge mensen met vergelijkbare ervaringen werden door de filmmaakster gekoppeld aan kunstenaars om te verbeelden waar zij naartoe gaan als ze even 'weg' zijn. In een zintuiglijke ontdekkingstocht naar de kracht én de beperking van het menselijke voorstellingsvermogen, vervlecht Nevejan persoonlijke verhalen en wetenschappelijke bevindingen met het werk van kunstenaars als Anish Kapoor.

